Συλλογή της Νομολογίας

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (δεύτερο τμήμα)

της 20ής Σεπτεμβρίου 2018*

«Προδικαστική παραπομπή – Προστασία των καταναλωτών – Καταχρηστικές ρήτρες – Οδηγία 93/13/ΕΟΚ – Πεδίο εφαρμογής – Άρθρο 1, παράγραφος 2 – Νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου – Άρθρο 3, παράγραφος 1 – Έννοια της φράσης "ρήτρα σύμβασης που δεν απετέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης" – Ρήτρα ενταχθείσα στη σύμβαση μετά τη σύναψή της, έπειτα από παρέμβαση του εθνικού νομοθέτη – Άρθρο 4, παράγραφος 2 – Σαφής και κατανοητή διατύπωση ρήτρας – Άρθρο 6, παράγραφος 1 – Αυτεπάγγελτη εξέταση από τον εθνικό δικαστή του καταχρηστικού χαρακτήρα ρήτρας – Σύμβαση δανείου σε ξένο νόμισμα η οποία συνάφθηκε μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή»

Στην υπόθεση C-51/17,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το Fővárosi Ítélőtábla (περιφερειακό εφετείο Βουδαπέστης, Ουγγαρία) με απόφαση της 17ης Ιανουαρίου 2017, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο την 1η Φεβρουαρίου 2017, στο πλαίσιο της δίκης

OTP Bank Nyrt.,

OTP Faktoring Követeléskezelő Zrt.

κατά

Teréz Ilyés,

Emil Kiss,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (δεύτερο τμήμα),

συγκείμενο από τους M. Ilešič, πρόεδρο τμήματος, A. Rosas, C. Toader, A. Prechal (εισηγητή) και E. Jarašiūnas, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: E. Tanchev

γραμματέας: I. Illéssy, διοικητικός υπάλληλος,

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ' ακροατηρίου συζητήσεως της 22ας Φεβρουαρίου 2018,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που κατέθεσαν:

– οι OTP Bank Nyrt. και OTP Faktoring Követeléskezelő Zrt., εκπροσωπούμενες από τον A. Lendvai, ügyvéd,

* Γλώσσα διαδικασίας: η ουγγρική.

– οι T. Ilyés και E. Kiss, εκπροσωπούμενοι από τον P. Dantesz, ügyvéd,

– η Ουγγρική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον M. Z. Fehér,

– η Πολωνική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον B. Majczyna,

– η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τον A. Tokár και την A. Cleenewerck de Crayencour,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 3ης Μαΐου 2018,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

1 Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά την ερμηνεία του άρθρου 1, παράγραφος 2, του άρθρου 3, παράγραφος 1, και του άρθρου 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές (ΕΕ 1993, L 95, σ. 29), καθώς και του σημείου 1, στοιχείο θ', του παραρτήματος της οδηγίας αυτής.

2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ, αφενός, των OTP Bank Nyrt. και OTP Faktoring Követeléskezelő Zrt. (στο εξής, από κοινού: OTP Bank) και, αφετέρου, της Teréz Ilyés και του Emil Kiss (στο εξής, από κοινού: δανειολήπτες), με αίτημα την αναγνώριση του καταχρηστικού χαρακτήρα ορισμένων ρητρών σύμβασης δανείου που συνομολογήθηκε σε ελβετικά φράγκα (CHF), αλλά εκταμιεύθηκε και αποπληρώνεται σε ουγγρικά φιορίνια (HUF).

Το νομικό πλαίσιο

Το δίκαιο της Ένωσης

3 Κατά τη δέκατη τρίτη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 93/13:

«[εκτιμώντας] ότι οι νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις των κρατών μελών που καθορίζουν, άμεσα ή έμμεσα, τους όρους των συμβάσεων με τους καταναλωτές θεωρείται ότι δεν περιέχουν καταχρηστικές ρήτρες· ότι, κατά συνέπεια, δεν χρειάζεται να υπάγονται στις διατάξεις της παρούσας οδηγίας οι ρήτρες που απηχούν νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου καθώς και αρχές ή διατάξεις διεθνών συμβάσεων, στις οποίες έχουν προσχωρήσει τα κράτη μέλη ή η [Ευρωπαϊκή Ένωση]· ότι, γι' αυτό τον λόγο, η έκφραση "νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου" που αναφέρονται στο άρθρο 1, παράγραφος 2, καλύπτει τους κανόνες οι οποίοι εφαρμόζονται κατά νόμο μεταξύ των συμβαλλομένων, εάν δεν έχει συμφωνηθεί άλλως».

4 Το άρθρο 1, παράγραφος 2, της οδηγίας αυτής προβλέπει τα ακόλουθα:

«Οι ρήτρες της σύμβασης που απηχούν νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου καθώς και διατάξεις ή αρχές διεθνών συμβάσεων στις οποίες έχουν προσχωρήσει τα κράτη μέλη ή η [Ένωση], ιδίως στον τομέα των μεταφορών, δεν υπόκεινται στις διατάξεις της παρούσας οδηγίας.»

5 Το άρθρο 3 της εν λόγω οδηγίας είναι διατυπωμένο ως εξής:

«1. Ρήτρα σύμβασης που δεν απετέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης, θεωρείται καταχρηστική όταν παρά την απαίτηση καλής πίστης, δημιουργεί εις βάρος του καταναλωτή σημαντική ανισορροπία ανάμεσα στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών, τα απορρέοντα από τη σύμβαση.

2. Θεωρείται πάντοτε ότι η ρήτρα δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης, όταν έχει συνταχθεί εκ των προτέρων και όταν ο καταναλωτής, εκ των πραγμάτων, δε μπόρεσε να επηρεάσει το περιεχόμενό της, ιδίως στα πλαίσια μιας σύμβασης προσχωρήσεως.

[…]

3. Το παράρτημα περιέχει ενδεικτικό και μη εξαντλητικό κατάλογο ρητρών που είναι δυνατόν να κηρυχθούν καταχρηστικές.»

6 Το άρθρο 4 της ίδιας οδηγίας ορίζει τα εξής:

«1. Με την επιφύλαξη του άρθρου 7, ο καταχρηστικός χαρακτήρας μιας συμβατικής ρήτρας κρίνεται, αφού ληφθούν υπόψη η φύση των αγαθών ή των υπηρεσιών που αφορά η σύμβαση και όλες οι κατά τον χρόνο της σύναψης της σύμβασης περιστάσεις που περιέβαλαν την εν λόγω σύναψη, καθώς και όλες οι υπόλοιπες ρήτρες της σύμβασης ή άλλης σύμβασης από την οποία αυτή εξαρτάται.

2. Η εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα των ρητρών δεν αφορά ούτε τον καθορισμό του κυρίου αντικειμένου της σύμβασης ούτε το ανάλογο ή μη μεταξύ της τιμής και της αμοιβής, αφενός, και των υπηρεσιών ή αγαθών που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα, αφετέρου, εφόσον οι ρήτρες αυτές είναι διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό.»

7 Το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 προβλέπει τα εξής:

«Τα κράτη μέλη θεσπίζουν διατάξεις σύμφωνα με τις οποίες οι καταχρηστικές ρήτρες σύμβασης μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή, τηρουμένων των σχετικών όρων της εθνικής νομοθεσίας, δεν δεσμεύουν τους καταναλωτές, ενώ η σύμβαση εξακολουθεί να δεσμεύει τους συμβαλλόμενους, εάν μπορεί να υπάρξει και χωρίς τις καταχρηστικές ρήτρες.»

8 Το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής προβλέπει τα εξής:

«Τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε, προς το συμφέρον των καταναλωτών, καθώς και των ανταγωνιζόμενων επαγγελματιών, να υπάρχουν τα κατάλληλα και αποτελεσματικά μέσα, προκειμένου να πάψει η χρησιμοποίηση των καταχρηστικών ρητρών στις συμβάσεις που συνάπτονται από έναν επαγγελματία με καταναλωτές.»

9 Το παράρτημα της οδηγίας 93/13, που επιγράφεται «Ρήτρες που αναφέρονται στο άρθρο 3, παράγραφος 3», περιλαμβάνει το σημείο 1, στοιχείο θ′, το οποίο έχει ως εξής:

«Ρήτρες που έχουν σκοπό ή αποτέλεσμα:

[…]

θ) να συνάγουν αμετάκλητα την εκ μέρους του καταναλωτή αποδοχή ρητρών τις οποίες δεν είχε καμία πραγματική δυνατότητα να γνωρίζει πριν συνάψει τη σύμβαση».

Το ουγγρικό δίκαιο

Ο νόμος περί πιστωτικών ιδρυμάτων

10 Δυνάμει του άρθρου 203 του hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló 1996. évi CXII. törvény (νόμου CXII του 1996 σχετικά με τα πιστωτικά ιδρύματα και τις χρηματοπιστωτικές επιχειρήσεις, στο εξής: νόμος περί πιστωτικών ιδρυμάτων):

«1) Το πιστωτικό ίδρυμα οφείλει να ενημερώνει με σαφή και κατανοητό τρόπο τόσο τους υφιστάμενους όσο και τους δυνητικούς πελάτες του σχετικά με τους όρους χρήσης των υπηρεσιών που παρέχει καθώς και σχετικά με την τροποποίηση των εν λόγω όρων. […]

[…]

6) Σε περίπτωση συμβάσεων που συνάπτονται με πελάτες λιανικής με τις οποίες χορηγείται πίστωση σε ξένο νόμισμα ή οι οποίες περιέχουν δικαίωμα αγοράς επί ακινήτων, το χρηματοπιστωτικό ίδρυμα οφείλει να εξηγεί στον πελάτη τον κίνδυνο που αναλαμβάνει στη δικαιοπραξία, ο δε πελάτης επιβεβαιώνει με την υπογραφή του ότι ενημερώθηκε.»

Ο νόμος DH 1

11 Το άρθρο 1, παράγραφος 1, του Kúriának a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseire vonatkozó jogegységi határozatával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről szóló 2014. évi XXXVIII. törvény [νόμου XXXVIII του 2014 για τη ρύθμιση ορισμένων ζητημάτων σχετικά με την απόφαση του Kúria (Ανωτάτου Δικαστηρίου, Ουγγαρία) χάριν ομοιόμορφης ερμηνείας του δικαίου που διέπει τις συμβάσεις δανείου μεταξύ των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων και των καταναλωτών, στο εξής: νόμος DH 1] έχει ως εξής:

«Ο παρών νόμος εφαρμόζεται σε δανειακές συμβάσεις που συνήφθησαν με καταναλωτές μεταξύ της 1ης Μαΐου 2014 και της ημερομηνίας έναρξης ισχύος του παρόντος νόμου. Για τους σκοπούς του παρόντος νόμου, ως συμβάσεις δανείου που έχουν συναφθεί με τους καταναλωτές πρέπει να θεωρούνται οι συμβάσεις δανείου ή χρηματοδοτικής μίσθωσης που βασίζονται σε ξένο νόμισμα (που συνομολογούνται σε ξένο νόμισμα ή χορηγούνται σε ξένο νόμισμα και αποπληρώνονται σε ουγγρικά φιορίνια) ή σε ουγγρικά φιορίνια και έχουν συναφθεί μεταξύ χρηματοπιστωτικού ιδρύματος και καταναλωτή, αν η σύμβαση αυτή περιέχει γενική ρήτρα ή ρήτρα η οποία δεν απετέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης κατά την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 1, ή του άρθρου 4, παράγραφος 1.»

12 Κατά το άρθρο 3, παράγραφοι 1, 2 και 5, του νόμου αυτού:

«1) Σε σύμβαση δανείου συναφθείσα με καταναλωτή είναι άκυρη –εκτός αν πρόκειται για συμβατική ρήτρα που αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης– η ρήτρα βάσει της οποίας το χρηματοπιστωτικό ίδρυμα ορίζει ότι, για την εκταμίευση του ποσού το οποίο προορίζεται για την απόκτηση του αγαθού που αποτελεί αντικείμενο του δανείου ή της χρηματοδοτικής μίσθωσης, εφαρμόζεται η τιμή αγοράς ενώ για την αποπληρωμή του δανείου εφαρμόζεται η τιμή πώλησης ή συναλλαγματική ισοτιμία διαφορετική από αυτήν που ίσχυε κατά την εκταμίευση.

2) Η κατά την παράγραφο 1 άκυρη ρήτρα αντικαθίσταται, υπό την επιφύλαξη των διατάξεων της παραγράφου 3, τόσο για την εκταμίευση όσο και για την αποπληρωμή (συμπεριλαμβανομένης της πληρωμής των μηνιαίων δόσεων και όλου του κόστους, εξόδων και προμηθειών που εκφράζονται σε ξένο νόμισμα), από διάταξη βάσει της οποίας εφαρμόζεται η επίσημη συναλλαγματική ισοτιμία που καθορίζεται από την Κεντρική Τράπεζα [της Ουγγαρίας] για το αντίστοιχο ξένο νόμισμα.

[…]

5) Το πιστωτικό ίδρυμα οφείλει να προβεί στην εκκαθάριση λογαριασμών με τον καταναλωτή κατά τα προβλεπόμενα σε ειδικό νόμο.»

13 Το άρθρο 4 του εν λόγω νόμου έχει ως εξής:

«1. Στις συμβάσεις δανείου που συνάπτονται με καταναλωτές στις οποίες προβλέπεται δυνατότητα μονομερούς τροποποίησης της σύμβασης, κάθε ρήτρα τέτοιας σύμβασης που επιτρέπει τη μονομερή αύξηση των τόκων, του κόστους και των εξόδων θεωρείται καταχρηστική, εκτός αν πρόκειται για συμβατική ρήτρα που απετέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης. […]

2. Συμβατική ρήτρα όπως αυτές για τις οποίες κάνει λόγο η παράγραφος 1 είναι άκυρη αν το χρηματοπιστωτικό ίδρυμα δεν κίνησε αστική δίκη […] ή αν το δικαστήριο απέρριψε την αγωγή ή κατάργησε τη δίκη, εκτός αν είναι δυνατόν να κινηθεί δίκη αφορώσα τη συγκεκριμένη συμβατική ρήτρα […], αλλά η διαδικασία αυτή δεν κινήθηκε ή κινήθηκε αλλά το δικαστήριο δεν διαπίστωσε την ακυρότητα της συμβατικής ρήτρας δυνάμει της παραγράφου 2a.

2a. Συμβατική ρήτρα όπως αυτές για τις οποίες κάνει λόγο η παράγραφος 1 είναι άκυρη αν το δικαστήριο διαπίστωσε την ακυρότητά της βάσει του ειδικού νόμου για την εκκαθάριση λογαριασμών, στο πλαίσιο δίκης κινηθείσας κατόπιν αγωγής της εποπτεύουσας αρχής χάριν του γενικού συμφέροντος.

3. Στις περιπτώσεις των παραγράφων 2 και 2a, το χρηματοπιστωτικό ίδρυμα προβαίνει σε εκκαθάριση λογαριασμών με τον καταναλωτή βάσει των κανόνων που ειδικός νόμος ορίζει.»

Ο νόμος DH 2

14 Από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει ότι, με τη θέσπιση του Kúriának a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseire vonatkozó jogegységi határozatával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről szóló 2014. évi XXXVIII. törvényben rögzített elszámolás szabályairól és egyes egyéb rendelkezésekről szóló 2014. évi XL. törvény [νόμου XL του 2014 για τους κανόνες που διέπουν την εκκαθάριση λογαριασμών του νόμου XXXVIII του 2014 για τη ρύθμιση συγκεκριμένων ζητημάτων σχετικά με την απόφαση του Kúria (Ανωτάτου Δικαστηρίου) χάριν ομοιόμορφης ερμηνείας του δικαίου που διέπει τις συμβάσεις δανείου μεταξύ των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων και των καταναλωτών και περί διαφόρων άλλων διατάξεων, στο εξής: νόμος DH 2], ο Ούγγρος νομοθέτης υποχρέωσε, μεταξύ άλλων, τα πιστωτικά ιδρύματα να προβούν σε εκκαθάριση λογαριασμών για τα οφέλη που αποκόμισαν αδικαιολογήτως, εις βάρος των καταναλωτών, βάσει καταχρηστικών ρητρών.

Ο νόμος DH 3

15 Κατά το άρθρο 3, παράγραφος 1, του az egyes fogyasztói kölcsönszerződések devizanemének módosulásával és a kamatszabályokkal kapcsolatos kérdések rendezéséről szóló 2014. évi LXXVII. törvény (νόμου LXXVII του 2014 για τη ρύθμιση ζητημάτων σχετικά με τη μετατροπή του νομίσματος στο οποίο έχουν συνομολογηθεί ορισμένες συμβάσεις δανείου και με τους κανόνες σε θέματα τόκων, στο εξής: νόμος DH 3):

«Συμβάσεις δανείου συναφθείσες με καταναλωτές τροποποιούνται από τον παρόντα νόμο κατά τα προβλεπόμενα σε αυτόν.»

16 Το άρθρο 10 του νόμου αυτού ορίζει τα εξής:

«Το χρηματοπιστωτικό ίδρυμα που είναι δανειστής στο πλαίσιο σύμβασης ενυπόθηκου δανείου που έχει συνομολογηθεί σε ξένο νόμισμα ή βασίζεται σε ξένο νόμισμα υποχρεούται, εντός της προθεσμίας που προβλέπεται για την εκτέλεση της υποχρέωσης εκκαθάρισης λογαριασμών κατ' εφαρμογήν του νόμου [DH2], να μετατρέψει σε ουγγρικά φιορίνια ολόκληρη την υφιστάμενη οφειλή που έχει ως βάση τη σύμβαση ενυπόθηκου δανείου που έχει συνομολογηθεί σε ξένο νόμισμα ή βασίζεται σε ξένο νόμισμα ή που απορρέει από μια τέτοια σύμβαση, όπως καθορίζεται βάσει της εκκαθάρισης λογαριασμών που διενεργήθηκε σύμφωνα με τον νόμο [DH2], συμπεριλαμβανομένων των τόκων, εξόδων, προμηθειών και κάθε άλλου ποσού που εκφράστηκε σε ξένο νόμισμα, εφαρμόζοντας από τις δύο ακόλουθες συναλλαγματικές ισοτιμίες:

a) τη μέση συναλλαγματική ισοτιμία του οικείου ξένου νομίσματος, βάσει των ισοτιμιών που καθορίζονταν επισήμως από την Κεντρική Τράπεζα της Ουγγαρίας κατά το χρονικό διάστημα από τις 16 Ιουνίου 2014 έως τις 7 Νοεμβρίου 2014, ή

b) τη συναλλαγματική ισοτιμία του ξένου νομίσματος που καθορίστηκε επισήμως από την Κεντρική Τράπεζα της Ουγγαρίας στις 7 Νοεμβρίου 2014

εκείνη που είναι ευνοϊκότερη για τον καταναλωτή κατά την ημερομηνία αναφοράς.»

Η διαφορά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

17 Στις 15 Φεβρουαρίου 2008, οι δανειολήπτες συνήψαν σύμβαση με την ELLA Első Lakáshitel Kereskedelmi Bank Zrt., προκάτοχο της OTP Bank, για τη χορήγηση δανείου το οποίο συνομολογήθηκε σε ελβετικά φράγκα, αλλά εκταμιεύθηκε και αποπληρώνεται σε ουγγρικά φιορίνια (στο εξής: επίμαχη σύμβαση δανείου). Το δάνειο, το οποίο εξασφαλίστηκε με εμπράγματη ασφάλεια, εκφράστηκε στο νόμισμα αυτό με βάση τη συναλλαγματική ισοτιμία της ανωτέρω ημερομηνίας. Η σύμβαση δανείου περιείχε ρήτρες οι οποίες προέβλεπαν, αφενός, διαφορά μεταξύ της συναλλαγματικής ισοτιμίας που ίσχυε για την εκταμίευση του δανείου και εκείνης που ίσχυε για την αποπληρωμή του, ήτοι, προέβλεπαν, αντιστοίχως, την τιμή αγοράς και την τιμή πώλησης που εφήρμοζε η OTP Bank και η προκάτοχός της (στο εξής: διαφορά της συναλλαγματικής ισοτιμίας), και, αφετέρου, δικαίωμα μονομερούς τροποποίησης υπέρ της δανείστριας δυνάμει του οποίου η δανείστρια μπορούσε να αυξήσει τους τόκους, τα έξοδα και το κόστος (στο εξής: δικαίωμα μονομερούς τροποποίησης).

18 Το σημείο 4.7.1 της επίμαχης σύμβασης δανείου όριζε ότι «[ο] οφειλέτης υποχρεούται να εκπληρώσει τις εκφραζόμενες στο νόμισμα του δανείου υποχρεώσεις πληρωμής που υπέχει μεταφέροντας το ισόποσο αυτών σε ουγγρικά φιορίνια στον "πιστωτικό" λογαριασμό […] που τηρεί η [OTP Bank] για τους σκοπούς του παρόντος δανείου. Ο οφειλέτης υποχρεούται να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις πληρωμής το αργότερο την ημερομηνία κατά την οποία καθίσταται ληξιπρόθεσμη η οφειλή, με βάση την τιμή πώλησης του ξένου νομίσματος, η οποία δημοσιεύεται σύμφωνα με τις διατάξεις του εσωτερικού κανονισμού, μεριμνώντας για τη μεταφορά στον ανωτέρω λογαριασμό, το αργότερο κατά την ως άνω ημερομηνία, του ισόποσου αυτών σε ουγγρικά φιορίνια. Ο δανειστής μετατρέπει σε ουγγρικά φιορίνια τις υποχρεώσεις πληρωμής του οφειλέτη που έχουν συνομολογηθεί σε ξένο νόμισμα βάσει της ισοτιμίας που αναφέρεται στο παρόν σημείο την ημερομηνία κατά την οποία καθίσταται ληξιπρόθεσμη η οφειλή και χρεώνει το ποσό αυτό στον "πιστωτικό" λογαριασμό σε ουγγρικά φιορίνια […]».

19 Το σημείο 10 της επίμαχης σύμβασης δανείου, με τίτλο «Δήλωση γνωστοποίησης κινδύνου», προέβλεπε τα εξής:

«Όσον αφορά τους κινδύνους που συνεπάγεται το δάνειο, ο οφειλέτης δηλώνει ότι γνωρίζει και κατανοεί τις σχετικές με το συγκεκριμένο ζήτημα λεπτομερείς πληροφορίες τις οποίες του παρείχε ο δανειστής, και ότι έχει επίγνωση του κινδύνου που συνεπάγεται η σύναψη δανείου σε ξένο νόμισμα, τον οποίο ο οφειλέτης αναλαμβάνει εξ ολοκλήρου. Όσον αφορά τον κίνδυνο συναλλάγματος, ο οφειλέτης γνωρίζει, ειδικότερα, ότι, εάν κατά τη διάρκεια ισχύος της σύμβασης υπάρξουν δυσμενείς διακυμάνσεις της συναλλαγματικής ισοτιμίας του ελβετικού φράγκου έναντι του ουγγρικού φιορινίου (ήτοι, σε περίπτωση υποτίμησης του ουγγρικού φιορινίου έναντι της τιμής που ίσχυε κατά τη σύναψη της σύμβασης), ενδέχεται το ισόποσο σε ουγγρικά φιορίνια των μηνιαίων δόσεων που υπολογίζονται για την αποπληρωμή σε ξένο νόμισμα να αυξηθεί σημαντικά. Με την υπογραφή της παρούσας σύμβασης, ο οφειλέτης δηλώνει ότι γνωρίζει ότι οι οικονομικές συνέπειες του εν λόγω κινδύνου βαρύνουν εξ ολοκλήρου τον ίδιο. Δηλώνει, επίσης, ότι εξέτασε προσεκτικά τις ενδεχόμενες συνέπειες του συναλλαγματικού κινδύνου και ότι τις αποδέχεται, έχοντας σταθμίσει τον κίνδυνο βάσει της φερεγγυότητας και της οικονομικής του κατάστασης, καθώς και ότι δεν θα μπορεί να προβάλει κατά της τράπεζας καμία αξίωση λόγω του συναλλαγματικού κινδύνου.»

20 Στις 16 Μαΐου 2013, οι δανειολήπτες άσκησαν αγωγή ενώπιον του Fővárosi Törvényszék (πρωτοβάθμιου δικαστηρίου Βουδαπέστης, Ουγγαρία), με αίτημα την ακύρωση της επίμαχης σύμβασης δανείου, για τον λόγο, ιδίως, ότι δεν ήταν σε θέση να εκτιμήσουν το μέγεθος του συναλλαγματικού κινδύνου καθώς η διατύπωση της οικείας συμβατικής ρήτρας δεν ήταν σαφής και κατανοητή.

21 Εξάλλου, στις 22 Ιουλίου 2013, η OTP Bank κατήγγειλε την ως άνω σύμβαση λόγω μη εκτελέσεώς της από τους δανειολήπτες.

22 Κατά την OTP Bank, η προκάτοχός της εκπλήρωσε πλήρως την υποχρέωση ενημέρωσης όσον αφορά τον συναλλαγματικό κίνδυνο, σύμφωνα με τις υποχρεώσεις που επιβάλλει το άρθρο 203 του νόμου περί πιστωτικών ιδρυμάτων.

23 Το Fővárosi Törvényszék (πρωτοβάθμιο δικαστήριο Βουδαπέστης) δέχθηκε την αγωγή των δανειοληπτών με απόφαση της 11ης Μαρτίου 2016. Επισήμανε, πρώτον, ότι η σύναψη σύμβασης δανείου σε ξένο νόμισμα ήταν, κατά τον χρόνο εκείνο, ευνοϊκότερη και λιγότερο δαπανηρή σε σχέση με τη σύναψη σύμβασης σε ουγγρικά φιορίνια. Δεύτερον, η OTP Bank όφειλε να γνωρίζει, λόγω της διαφαινόμενης κρίσης, ότι η χρησιμοποίηση του ελβετικού φράγκου ως νομίσματος ασφαλείας εμφάνιζε σημαντικούς κινδύνους, πλην όμως δεν ενημέρωσε σχετικά τους δανειολήπτες. Επιπλέον, η συμβατική ρήτρα σχετικά με τον συναλλαγματικό κίνδυνο δεν ήταν διατυπωμένη κατά τρόπο σαφή και κατανοητό. Το ως άνω δικαστήριο έκρινε ότι έπρεπε να μετατραπεί το υπόλοιπο της οφειλής των δανειοληπτών σε ουγγρικά φιορίνια, ως εάν η επίμαχη σύμβαση δανείου είχε συνομολογηθεί στο νόμισμα αυτό.

24 Η OTB Bank άσκησε έφεση κατά της ως άνω απόφασης ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, του Fővárosi Ítélőtábla (περιφερειακού εφετείου Βουδαπέστης, Ουγγαρία), υποστηρίζοντας ότι το πρωτοβάθμιο δικαστήριο δεν έλαβε υπόψη τις διατάξεις του ουγγρικού δικαίου οι οποίες τέθηκαν σε ισχύ μετά την άσκηση της αγωγής των δανειοληπτών, ιδίως εκείνες του νόμου DH 2, και τους προβλεπόμενους δικονομικούς κανόνες τους οποίους πρέπει να τηρούν οι ενάγοντες καταναλωτές στο πλαίσιο δίκης με αντικείμενο σύμβαση δανείου σε ξένο νόμισμα.

25 Οι δανειολήπτες, αντιθέτως, ζητούν την επικύρωση της απόφασης του Fővárosi Törvényszék (πρωτοβάθμιου δικαστηρίου Βουδαπέστης). Κατά την άποψή τους, σύμφωνα με το άρθρο 3, παράγραφος 1, και το άρθρο 4, παράγραφος 1, του νόμου DH 1 είναι, κατ' αρχήν, καταχρηστική κάθε ρήτρα η οποία προβλέπει διαφορά της συναλλαγματικής ισοτιμίας ή δικαίωμα μονομερούς

τροποποίησης, ενώ οι λοιπές συμβατικές ρήτρες, και δη οι αφορώσες την ενημέρωση σχετικά με τους συνδεόμενους με την ισοτιμία συναλλάγματος κινδύνους, δεν εμπίπτουν στις ως άνω διατάξεις και πρέπει να εκτιμώνται κατά περίπτωση.

26 Το αιτούν δικαστήριο υπενθυμίζει ότι ο νόμος DH 1 θεσπίστηκε σε συνέχεια, αφενός, της απόφασης 2/2014 PJE του Kúria (Ανωτάτου Δικαστηρίου, Ουγγαρία) (*Magyar Közlöny* 2014/91., σ. 10975), η οποία εκδόθηκε προς εξασφάλιση της ομοιόμορφης ερμηνείας των διατάξεων του αστικού δικαίου, και, αφετέρου, της απόφασης της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282). Το άρθρο 3, παράγραφος 1, του νόμου αυτού προβλέπει ότι είναι άκυρες οι ρήτρες των συμβάσεων δανείου που συνάπτονται με καταναλωτές και αφορούν τη διαφορά της συναλλαγματικής ισοτιμίας, χωρίς να έχουν αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης. Ο εν λόγω νόμος επιτάσσει την αναδρομική αντικατάσταση της ρήτρας αυτής από την πρόβλεψη ότι εφαρμόζεται η επίσημη ισοτιμία του συγκεκριμένου νομίσματος, υπολογιζόμενη από την Κεντρική Τράπεζα της Ουγγαρίας.

27 Εξάλλου, από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει ότι, στην αναφερόμενη στην προηγούμενη σκέψη απόφαση, το Kúria (Ανώτατο Δικαστήριο) έκρινε ότι «όρος σύμβασης δανείου συνομολογηθείσας σε ξένο νόμισμα και συναφθείσας με καταναλωτή, σύμφωνα με τον οποίο ο καταναλωτής, έναντι ευνοϊκότερου επιτοκίου, φέρει άνευ περιορισμών τον συναλλαγματικό κίνδυνο, εμπίπτει στις προβλέψεις που ορίζουν το κύριο αντικείμενο της σύμβασης των οποίων ο καταχρηστικός χαρακτήρας δεν είναι δυνατόν, κατ' αρχήν, να εκτιμηθεί. Ο καταχρηστικός χαρακτήρας ενός τέτοιου όρου μπορεί να εκτιμηθεί και να εξεταστεί μόνο αν, κατά τον χρόνο σύναψης της σύμβασης, το περιεχόμενό του δεν ήταν σαφές και κατανοητό για τον μέσο καταναλωτή ο οποίος έχει τη συνήθη πληροφόρηση και είναι ευλόγως επιμελής και ενημερωμένος, λαμβανομένων υπόψη της διατύπωσης της σύμβασης και των πληροφοριών που έλαβε από το πιστωτικό ίδρυμα. Είναι καταχρηστικός όρος σχετικός με τον πιστωτικό κίνδυνο και, επομένως, επιφέρει την ολική ή μερική ακύρωση της σύμβασης, όταν ο καταναλωτής, λόγω ανεπαρκούς ή καθυστερημένης ενημέρωσης, μπορούσε δικαιολογημένα να πιστεύει ότι δεν υφίσταται πραγματικός συναλλαγματικός κίνδυνος ή ότι εκτίθεται σε περιορισμένο τέτοιο κίνδυνο».

28 Ακολούθως, ο Ούγγρος νομοθέτης, θεσπίζοντας τον νόμο DH 2, υποχρέωσε τα πιστωτικά ιδρύματα να προβούν σε εκκαθάριση λογαριασμών για τα οφέλη που αποκόμισαν αδικαιολογήτως βάσει των καταχρηστικών ρητρών στις οποίες αναφέρονται τα άρθρα 3 και 4 του νόμου DH 1. Ο νόμος DH 3 προέβλεψε την οριστική μετατροπή των οικείων δανείων σε ουγγρικά φιορίνια, με βάση τη συναλλαγματική ισοτιμία που προβλέπεται στο άρθρο του 10, προς εξάλειψη των μελλοντικών κινδύνων που συνδέονται με την ισοτιμία.

29 Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι, με τη θέσπιση νόμων όπως ο νόμος DH 1 και ο νόμος DH 3, ο Ούγγρος νομοθέτης επιχείρησε να επιλύσει το πρόβλημα που προέκυψε από τη σύναψη μεγάλου αριθμού συμβάσεων δανείου σε ξένο νόμισμα, μεταξύ άλλων ακυρώνοντας τη διαφορά της συναλλαγματικής ισοτιμίας και επιβάλλοντας την εφαρμογή της συναλλαγματικής ισοτιμίας που καθορίζεται από την Κεντρική Τράπεζα της Ουγγαρίας. Εντούτοις, το δικαστήριο αυτό τονίζει ότι, ακόμη και αν η ως άνω ισοτιμία είναι ευνοϊκότερη για τον καταναλωτή από την προβλεπόμενη στη σύμβαση δανείου, γεγονός παραμένει ότι ο κίνδυνος διακυμάνσεων της συναλλαγματικής ισοτιμίας του ξένου νομίσματος σε σχέση με το νόμισμα εξόφλησης εξακολουθεί να βαρύνει τον δανειολήπτη σε περίπτωση ανατίμησης του νομίσματος αυτού ή υποτίμησης του εθνικού νομίσματος.

30 Εντούτοις, αφενός, μια τέτοια αντικατάσταση συμβατικών ρητρών από διατάξεις προβλεπόμενες στο εθνικό δίκαιο θα μπορούσε να έχει ως αποτέλεσμα, κατά το αιτούν δικαστήριο, να μην εμπίπτουν πλέον οι όροι αυτοί στην οδηγία 93/13, καθώς δεν θα συνιστούν «ρήτρα σύμβασης που δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης», κατά την έννοια της εν λόγω οδηγίας. Αφετέρου, αν οι όροι αυτοί χαρακτηριστούν ως «συμβατικές ρήτρες», κατά την έννοια της εν λόγω οδηγίας, ο σχετικός με τον συναλλαγματικό κίνδυνο όρος θα μπορούσε να εμπίπτει στην εξαίρεση που

προβλέπει το άρθρο 1, παράγραφος 2, της ίδιας οδηγίας, καθόσον θα συνιστούσε συμβατική ρήτρα η οποία «απηχεί νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου», κατά την έννοια της διάταξης αυτής, και, συνεπώς, δεν θα υπόκειται στις διατάξεις της οδηγίας 93/13.

31 Σε περίπτωση που η εξαίρεση που προβλέπει το άρθρο 1, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 δεν έχει εφαρμογή εν προκειμένω, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι πρέπει να εκτιμήσει αν η ρήτρα περί του συναλλαγματικού κινδύνου είναι διατυπωμένη κατά τρόπο σαφή και κατανοητό, στο μέτρο που οι δανειολήπτες έλαβαν μόνο γενικές πληροφορίες όσον αφορά τον συναλλαγματικό κίνδυνο.

32 Στο πλαίσιο αυτό, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινιστεί εάν, κατά την εξέταση της ρήτρας αυτής, επιτρέπεται να ληφθούν υπόψη και άλλες ενδεχομένως καταχρηστικές ρήτρες, όπως αυτές που περιλαμβάνονταν στη σύμβαση κατά τον χρόνο της σύναψής της, ακόμη και αν, σε μεταγενέστερη ημερομηνία, αυτές ακυρώθηκαν και, ανάλογα με την περίπτωση, αντικαταστάθηκαν σύμφωνα με τις διατάξεις του εθνικού δικαίου.

33 Τέλος, όσον αφορά την αυτεπάγγελτη εξέταση των καταχρηστικών ρητρών από τον εθνικό δικαστή, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι το Kúria (Ανώτατο Δικαστήριο) ερμήνευσε τη νομολογία του Δικαστηρίου έχοντας υπόψη, όπως και το Δικαστήριο, την τήρηση της αρχής της διαθέσεως, σύμφωνα με την οποία το δικαστήριο αποφασίζει με βάση τους πραγματικούς ισχυρισμούς που προβάλλουν οι διάδικοι και τα αιτήματα που αυτοί υποβάλλουν, εντός των ορίων της αγωγής. Έτσι, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινιστεί εάν έχει την ευχέρεια, ή ακόμη και την υποχρέωση, να εκτιμήσει τον ενδεχομένως καταχρηστικό χαρακτήρα των ρητρών τις οποίες δεν επικαλέστηκε με την αγωγή του ο καταναλωτής προς στήριξη του αιτήματός του.

34 Υπό τις συνθήκες αυτές, το Fővárosi Ítélőtábla (περιφερειακό εφετείο Βουδαπέστης) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Θεωρείται “ρήτρα που δεν απετέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης”, κατά το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, και περιλαμβάνεται, ως εκ τούτου, στο πεδίο εφαρμογής της εν λόγω οδηγίας, συμβατική ρήτρα με την οποία ο συναλλαγματικός κίνδυνος ανατίθεται στον καταναλωτή και η οποία, λόγω απαλοιφής καταχρηστικής συμβατικής ρήτρας που πρόβλεπε εκτιμώμενο εύρος μεταξύ των τιμών αγοράς και πώλησης και την υποχρέωση αναλήψεως του οικείου συναλλαγματικού κινδύνου, μετατράπηκε σε μέρος της σύμβασης με ισχύ ex tunc ως αποτέλεσμα της παρεμβάσεως του νομοθέτη λόγω των δικαστικών διαφορών με αντικείμενο την ακυρότητα οι οποίες αφορούσαν μεγάλο αριθμό συμβάσεων;

2) Στην περίπτωση που η συμβατική ρήτρα βάσει της οποίας ανατίθεται στον καταναλωτή ο συναλλαγματικός κίνδυνος εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13, έχει η εξαίρεση που προβλέπεται στο άρθρο 1, παράγραφος 2, της οδηγίας την έννοια ότι αφορά επίσης συμβατική ρήτρα η οποία αντιστοιχεί σε νομικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου, κατά την έννοια της σκέψεως 26 της απόφασης [της 21ης Μαρτίου 2013, RWE Vertrieb AG (C-92/11, EU:C:2013:180)], οι οποίες εκδόθηκαν ή τέθηκαν σε ισχύ μετά τη σύναψη της σύμβασης; Πρέπει να υπαχθεί επίσης στο πεδίο εφαρμογής της εν λόγω εξαιρέσεως συμβατική ρήτρα η οποία μετατράπηκε σε μέρος της σύμβασης με ισχύ ex tunc μετά τη σύναψη της σύμβασης ως αποτέλεσμα διατάξεως αναγκαστικού δικαίου η οποία θεραπεύει την ακυρότητα που επήλθε λόγω του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας η οποία καθιστά αδύνατη την εκτέλεση της σύμβασης;

3) Στην περίπτωση που, βάσει των απαντήσεων στα προηγούμενα ερωτήματα, μπορεί να εξεταστεί ο καταχρηστικός χαρακτήρας της συμβατικής ρήτρας με την οποία ανατίθεται στον καταναλωτή ο συναλλαγματικός κίνδυνος, έχει η απαίτηση της σαφούς και κατανοητής διατυπώσεως, η οποία μνημονεύεται στο άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13, την έννοια ότι η απαίτηση αυτή πληρούται επίσης όταν εκπληρώνεται, κατά τον τρόπο που εκτίθεται στα πραγματικά

περιστατικά, η υποχρέωση ενημερώσεως που προβλέπεται από τον νόμο και διατυπώνεται κατ' ανάγκη με γενικό τρόπο, ή πρέπει επίσης να γνωστοποιούνται τα δεδομένα εκείνα που αφορούν τον κίνδυνο για τον καταναλωτή τα οποία γνωρίζει το χρηματοπιστωτικό ίδρυμα ή στα οποία αυτό μπορεί να έχει πρόσβαση κατά τη σύναψη της σύμβασης;

4) Είναι λυσιτελές από την άποψη της απαιτήσεως σαφήνειας και διαφάνειας και των προβλεπομένων στην παράγραφο 1, στοιχείο θ', του παραρτήματος της οδηγίας 93/13, [για τους σκοπούς της ερμηνείας του άρθρου 4, παράγραφος 1, της οδηγίας,] το γεγονός ότι, κατά τη σύναψη της σύμβασης, οι συμβατικές ρήτρες που αφορούν τη δυνατότητα μονομερούς τροποποίησης και το εκτιμώμενο εύρος μεταξύ των τιμών αγοράς και πώλησης –οι οποίες χαρακτηρίσθηκαν χρόνια αργότερα καταχρηστικές– περιέχονταν στη σύμβαση μαζί με τη ρήτρα που αφορά την ανάληψη του συναλλαγματικού κινδύνου, και επομένως, λόγω των σωρευτικών συνεπειών των εν λόγω ρητρών, ο καταναλωτής δεν μπορούσε πραγματικά να προβλέψει με βεβαιότητα τον τρόπο μελλοντικής εξελίξεως των υποχρεώσεων πληρωμής ούτε τον μηχανισμό διαφοροποιήσεως αυτών; Ή μήπως οι συμβατικές ρήτρες που χαρακτηρίστηκαν εκ των υστέρων καταχρηστικές δεν πρέπει να ληφθούν υπόψη κατά την εξέταση του καταχρηστικού χαρακτήρα της ρήτρας που αναφέρεται στον συναλλαγματικό κίνδυνο;

5) Εάν αναγνωρίσει τον καταχρηστικό χαρακτήρα της συμβατικής ρήτρας με την οποία ο συναλλαγματικός κίνδυνος ανατίθεται στον καταναλωτή, υποχρεούται το εθνικό δικαστήριο, κατά τον καθορισμό των έννομων συνεπειών βάσει των κανόνων του εθνικού δικαίου, να λάβει αυτεπαγγέλτως υπόψη, σεβόμενο το δικαίωμα ακροάσεως των διαδίκων στην κατ' αντιμωλία διαδικασία, και τον καταχρηστικό χαρακτήρα άλλων συμβατικών ρητρών τις οποίες δεν επικαλέστηκαν οι ενάγοντες στην αγωγή τους; Εφαρμόζεται επίσης η αρχή της αυτεπάγγελτης εξετάσεως βάσει της νομολογίας του Δικαστηρίου, εάν ο ενάγων είναι καταναλωτής ή, λαμβανομένων υπόψη της θέσεως που κατέχει στο σύνολο της διαδικασίας το δικαίωμα διαθέσεως και των ιδιαιτεροτήτων της διαδικασίας, η αρχή της ελεύθερης διαθέσεως του αντικειμένου της δίκης αποκλείει, στην περίπτωση αυτή, την αυτεπάγγελτη εξέταση;»

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

Επί του παραδεκτού των ερωτημάτων

35 Η OTP Bank αμφισβητεί το παραδεκτό των τεσσάρων πρώτων ερωτημάτων, με το επιχείρημα ότι, κατ' ουσίαν, είναι υποθετικής φύσης και ότι η ζητούμενη ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης δεν έχει καμία σχέση με το υποστατό ή το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης. Κατά την OTP Bank, το αιτούν δικαστήριο εκκινεί από την εσφαλμένη παραδοχή ότι οι νόμοι DH 1 και DH 3 είχαν ως αποτέλεσμα να μεταφερθεί ο συναλλαγματικός κίνδυνος εκ των συμβάσεων δανείου που έχουν συνομολογηθεί σε ξένο συνάλλαγμα στους καταναλωτές. Συγκεκριμένα, οι εν λόγω νόμοι, καθώς και οι αποφάσεις του Kúria (Ανωτάτου Δικαστηρίου), ιδίως η απόφασή του αριθ. 2/2014 PJE, δεν είχαν ως συνέπεια την υποχρέωση ex tunc τροποποίησης των ρητρών σχετικά με τον συναλλαγματικό κίνδυνο, οι οποίες ήδη περιλαμβάνονταν στις υφιστάμενες συμβάσεις. Έτσι, το Kúria (Ανώτατο Δικαστήριο) έκρινε ότι εναπόκειται στον εθνικό δικαστή να εκτιμήσει αν έχει διατυπωθεί με τρόπο σαφή και κατανοητό κάθε ρήτρα υπαγόμενη στην εκτίμηση του δικαστή, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13. Οι διατάξεις των νόμων DH 1 και DH 3 δεν τροποποίησαν το περιεχόμενο της απόφασης αυτής του Kúria (Ανωτάτου Δικαστηρίου).

36 Όσον αφορά το πέμπτο ερώτημα, η OTP Bank υποστηρίζει ότι το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι, δυνάμει του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, ο εθνικός δικαστής οφείλει να εξετάζει αυτεπαγγέλτως τον καταχρηστικό χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας. Στον βαθμό που οι διάδικοι συμφωνούν ως προς το ζήτημα αυτό, δεν υφίσταται σύνδεση με το υποστατό της διαφοράς.

37 Υπενθυμίζεται προκαταρκτικώς ότι, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, για τα σχετικά με την ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης ερωτήματα που έχει υποβάλει το εθνικό δικαστήριο εντός του νομικού και πραγματικού πλαισίου το οποίο έχει προσδιορίσει με δική του ευθύνη και την ακρίβεια του οποίου δεν οφείλει να ελέγξει το Δικαστήριο, ισχύει το τεκμήριο ότι είναι λυσιτελή. Το Δικαστήριο μπορεί να απορρίψει την αίτηση που έχει υποβάλει το εθνικό δικαστήριο μόνον όταν προκύπτει προδήλως ότι η ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης την οποία ζητεί το εθνικό δικαστήριο δεν έχει καμία σχέση με το υποστατό ή το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης, όταν το πρόβλημα είναι υποθετικής φύσης ή ακόμη όταν το Δικαστήριο δεν διαθέτει τα πραγματικά και νομικά στοιχεία που είναι αναγκαία προκειμένου να δώσει χρήσιμη απάντηση στα ερωτήματα που του έχουν υποβληθεί (βλ., συναφώς, απόφαση της 17ης Απριλίου 2018, Krüsemann κ.λπ., C-195/17, C-197/17 έως C-203/17, C-226/17, C-228/17, C-254/17, C-274/17, C-275/17, C-278/17 έως C-286/17 και C-290/17 έως C-292/17, EU:C:2018:258, σκέψη 24 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

38 Όσον αφορά το επιχείρημα της OTP Bank ότι οι νόμοι DH 1 και DH 3 δεν μεταβάλλουν την κατάσταση του καταναλωτή όσον αφορά τον συναλλαγματικό κίνδυνο και ότι, ως εκ τούτου, τα ερωτήματα έχουν υποθετικό χαρακτήρα, πρέπει να επισημανθεί ότι το αιτούν δικαστήριο εκθέτει, κατ' ουσίαν, ότι η θέσπιση των νόμων αυτών επηρεάζει σε ορισμένο τουλάχιστον βαθμό τον κίνδυνο αυτόν.

39 Βεβαίως, όπως προκύπτει από τα στοιχεία που υποβλήθηκαν ενώπιον του Δικαστηρίου, συμπεριλαμβανομένης της απόφασης περί παραπομπής, η ύπαρξη του κινδύνου αυτού απορρέει από την ίδια τη φύση της σύμβασης, η οποία, εν προκειμένω, αποτυπώνεται ειδικότερα στο σημείο 4.7.1 της επίμαχης σύμβασης δανείου, κατά το οποίο ο οφειλέτης υποχρεούται να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις πληρωμής που υπέχει και οι οποίες εκφράζονται στο νόμισμα του δανείου, με μεταφορά του ισόποσου αυτών σε ουγγρικά φιορίνια, το οποίο υπολογίζεται βάσει της τιμής πώλησης του ξένου νομίσματος κατά την ημέρα λήξης της οφειλής.

40 Ωστόσο, κατά το αιτούν δικαστήριο, το άρθρο 3, παράγραφος 2, του νόμου DH 1, δυνάμει του οποίου η ρήτρα περί της διαφοράς της συναλλαγματικής ισοτιμίας, η οποία κατέστη άκυρη, αντικαθίσταται από διάταξη η οποία επιβάλλει την εφαρμογή της επίσημης ισοτιμίας που καθορίζεται από την Κεντρική Τράπεζα της Ουγγαρίας για το αντίστοιχο νόμισμα, καθώς και το άρθρο 10 του νόμου DH 3, σύμφωνα με το οποίο οι συμβάσεις δανείου σε ξένο νόμισμα μετατρέπονται αυτοδικαίως σε συμβάσεις σε ουγγρικά φιορίνια, με τη συναλλαγματική ισοτιμία κατά τη μετατροπή αυτή να καθορίζεται βάσει ενός μέσου όρου, έχουν ως αποτέλεσμα να εξακολουθεί, στην πράξη, ο συναλλαγματικός κίνδυνος να βαρύνει τον καταναλωτή.

41 Ωστόσο, το τεκμήριο λυσιτέλειας που αναφέρεται στη σκέψη 37 της παρούσας απόφασης δεν μπορεί να ανατραπεί από το γεγονός και μόνον ότι ένας από τους διαδίκους της κύριας δίκης αμφισβητεί την ερμηνεία των διατάξεων του εθνικού δικαίου στην οποία προβαίνει το αιτούν δικαστήριο και, επομένως, τη λυσιτέλεια των προδικαστικών ερωτημάτων για την επίλυση της διαφοράς της κύριας δίκης. Συγκεκριμένα, το εθνικό δικαστήριο είναι το μόνο αρμόδιο να διαπιστώσει και να εκτιμήσει τα πραγματικά περιστατικά της διαφοράς της κύριας δίκης, καθώς και να ερμηνεύσει και να εφαρμόσει το εθνικό δίκαιο (απόφαση της 8ης Ιουνίου 2016, Hünnebeck, C-479/14, EU:C:2016:412, σκέψη 36 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

42 Όσον αφορά το πέμπτο ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν η νομολογία του Δικαστηρίου σχετικά με την υποχρέωση του εθνικού δικαστηρίου, υπό ορισμένες περιστάσεις, να εξετάζει αυτεπαγγέλτως λόγους τους οποίους δεν προέβαλαν οι διάδικοι ενώπιόν του εφαρμόζεται επίσης και σε υπόθεση όπως αυτή της κύριας δίκης, στην οποία ο καταναλωτής δεν είναι ο εναγόμενος, αλλά ο ενάγων.

43 Συναφώς, αρκεί η υπόμνηση ότι, ακόμη και στην περίπτωση κατά την οποία υφίσταται νομολογία του Δικαστηρίου επιλύουσα το επίμαχο νομικό ζήτημα, τα εθνικά δικαστήρια διατηρούν πλήρως την ευχέρεια να υποβάλλουν αίτηση προδικαστικής απόφασης στο Δικαστήριο εάν το κρίνουν σκόπιμο,

το δε γεγονός ότι οι διατάξεις των οποίων ζητείται η ερμηνεία έχουν ήδη ερμηνευθεί από το Δικαστήριο δεν εμποδίζει το Δικαστήριο να αποφανθεί εκ νέου (απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2017, Andriciuc κ.λπ., C-186/16, EU:C:2017:703, σκέψη 21 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

44 Εν προκειμένω, δεν προκύπτει προδήλως ότι η ζητούμενη ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης δεν έχει καμία σχέση με το υποστατό ή το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης ούτε ότι το πρόβλημα είναι υποθετικής φύσης ούτε ακόμη ότι το Δικαστήριο δεν διαθέτει τα πραγματικά και νομικά στοιχεία που είναι αναγκαία προκειμένου να δώσει χρήσιμη απάντηση στα ερωτήματα που του έχουν υποβληθεί.

45 Κατά συνέπεια, τα προδικαστικά ερωτήματα είναι παραδεκτά.

Επί του πρώτου ερωτήματος

46 Με το πρώτο ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν η έννοια της φράσης «ρήτρα που δεν απετέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης», που περιλαμβάνεται στο άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι αφορά ιδίως συμβατική ρήτρα η οποία τροποποιήθηκε από εθνική νομοθετική διάταξη αναγκαστικού δικαίου, όπως το άρθρο 3, παράγραφος 2, του νόμου DH 1, σε συνδυασμό με το άρθρο 10 του νόμου DH 3, η οποία θεσπίστηκε μετά τη σύναψη σύμβασης δανείου με καταναλωτή, με σκοπό να θεραπεύσει άκυρη ρήτρα περιλαμβανόμενη στην εν λόγω σύμβαση, επιβάλλοντας την εφαρμογή συναλλαγματικής ισοτιμίας που καθορίζεται από την Κεντρική Τράπεζα για τον υπολογισμό του ανεξόφλητου δανείου.

47 Κατά το άρθρο 3, παράγραφος 2, της εν λόγω οδηγίας, θεωρείται παγίως ότι η ρήτρα δεν έχει αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης όταν έχει συνταχθεί εκ των προτέρων και όταν ο καταναλωτής, εκ των πραγμάτων, δεν μπόρεσε να επηρεάσει το περιεχόμενό της.

48 Εν προκειμένω, εκ του γεγονότος ότι στην υπόθεση της κύριας δίκης οι επίμαχες ρήτρες επιβλήθηκαν από τον εθνικό νομοθέτη, καθίσταται προφανές ότι τα συμβαλλόμενα μέρη δεν προέβησαν σε ατομική διαπραγμάτευση.

49 Κατά συνέπεια, στο πρώτο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι η φράση «ρήτρα που δεν απετέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης» του άρθρου 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι αφορά συμβατική ρήτρα που τροποποιήθηκε από εθνική νομοθετική διάταξη αναγκαστικού δικαίου, η οποία θεσπίστηκε μετά τη σύναψη σύμβασης με καταναλωτή, με σκοπό να θεραπεύσει άκυρη ρήτρα περιλαμβανόμενη στην εν λόγω σύμβαση.

Επί του δεύτερου ερωτήματος

50 Επισημαίνεται, προκαταρκτικώς, ότι, όπως σημειώθηκε ήδη στη σκέψη 39 της παρούσας απόφασης και όπως προκύπτει από τη δικογραφία ενώπιον του Δικαστηρίου, εν προκειμένω, η ύπαρξη συναλλαγματικού κινδύνου απορρέει από την ίδια τη φύση της επίμαχης σύμβασης δανείου, και δη από το σημείο 4.7.1 αυτής. Πάντως, κατά το αιτούν δικαστήριο, η διατήρηση αυτού του συναλλαγματικού κινδύνου είναι επίσης απόρροια, έστω και μερικώς, της εφαρμογής του άρθρου 3, παράγραφος 2, του νόμου DH 1, σε συνδυασμό με το άρθρο 10 του νόμου DH 3, καθόσον οι διατάξεις αυτές του εθνικού δικαίου τροποποιούν αυτοδικαίως τις συμβάσεις που εξακολουθούν να ισχύουν, αντικαθιστώντας τη συναλλαγματική ισοτιμία του νομίσματος στο οποίο συνομολογήθηκε η σύμβαση δανείου με την επίσημη ισοτιμία που καθορίζεται από την Κεντρική Τράπεζα της Ουγγαρίας.

51 Επομένως, πρέπει να γίνει δεκτό ότι, με το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 1, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 έχει την έννοια ότι το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας αυτής καλύπτει ρήτρες οι οποίες τροποποιήθηκαν από αναγκαστικού δικαίου διατάξεις του εθνικού δικαίου που θεσπίστηκαν μετά τη σύναψη σύμβασης δανείου με καταναλωτή, προκειμένου να θεραπευτεί άκυρη ρήτρα της σύμβασης, και με τις οποίες προβλέπεται ότι το ποσό του ανεξόφλητου δανείου υπολογίζεται υποχρεωτικά βάσει της επίσημης συναλλαγματικής ισοτιμία που καθορίζεται από την Κεντρική Τράπεζα και, παράλληλα, ότι ο καταναλωτής εξακολουθεί να φέρει τον συναλλαγματικό κίνδυνο σε περίπτωση υποτίμησης του εθνικού νομίσματος έναντι του ξένου νομίσματος στο οποίο συνομολογήθηκε το δάνειο.

52 Υπενθυμίζεται ότι το άρθρο 1, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13, το οποίο αφορά τις ρήτρες που απηχούν νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου, αποτελεί εξαίρεση από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας. Το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι η εξαίρεση αυτή προϋποθέτει την πλήρωση δύο προϋποθέσεων. Αφενός, η συμβατική ρήτρα πρέπει να απηχεί νομοθετική ή κανονιστική διάταξη και, αφετέρου, η διάταξη αυτή πρέπει να είναι αναγκαστικού δικαίου (βλ., συναφώς, απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2017, Andriciuc κ.λπ., C-186/16, EU:C:2017:703, σκέψεις 27 και 28 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

53 Η εξαίρεση αυτή από την εφαρμογή των ρυθμίσεων της οδηγίας 93/13 δικαιολογείται επειδή, κατ' αρχήν, μπορεί εύλογα να γίνει δεκτό ότι σε ορισμένες συμβάσεις ο εθνικός νομοθέτης έχει επιτύχει την ισορροπία μεταξύ δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων (βλ., συναφώς, απόφαση της 21ης Μαρτίου 2013, RWE Vertrieb, C-92/11, EU:C:2013:180, σκέψη 28).

54 Πάντως, το Δικαστήριο έχει επίσης κρίνει ότι το εθνικό δικαστήριο πρέπει να λάβει υπόψη ότι, δεδομένου ιδίως του σκοπού της εν λόγω οδηγίας, ήτοι της προστασίας των καταναλωτών έναντι καταχρηστικών ρητρών τις οποίες οι επαγγελματίες περιλαμβάνουν σε καταναλωτικές συμβάσεις, η εξαίρεση του άρθρου 1, παράγραφος 2, της ίδιας οδηγίας πρέπει να ερμηνεύεται στενώς (βλ., συναφώς, απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2017, Andriciuc κ.λπ., C-186/16, EU:C:2017:703, σκέψη 31 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

55 Όσον αφορά, ειδικότερα, τον εν λόγω σκοπό καθώς και τη γενική οικονομία της οδηγίας 93/13, δεδομένης της φύσης και της σπουδαιότητας του δημοσίου συμφέροντος στο οποίο στηρίζεται η εξασφάλιση της προστασίας των καταναλωτών, η οδηγία αυτή επιβάλλει στα κράτη μέλη, αφενός, δυνάμει του άρθρου 6, παράγραφος 1, την υποχρέωση να θεσπίζουν διατάξεις σύμφωνα με τις οποίες «οι καταχρηστικές ρήτρες σύμβασης μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή […] δεν δεσμεύουν τους καταναλωτές» και, αφετέρου, όπως προκύπτει από το άρθρο 7, παράγραφος 1, την υποχρέωση να προβλέπουν τα κατάλληλα και αποτελεσματικά μέσα «προκειμένου να πάψει η χρησιμοποίηση των καταχρηστικών ρητρών στις συμβάσεις που συνάπτονται από έναν επαγγελματία με καταναλωτές» (βλ., συναφώς, απόφαση της 21ης Απριλίου 2016, Radlinger και Radlingerová, C-377/14, EU:C:2016:283, σκέψη 98 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

56 Όσον αφορά ειδικότερα το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι, μολονότι η διάταξη αυτή υποχρεώνει τα κράτη μέλη να προβλέπουν ότι οι καταχρηστικές ρήτρες δεν δεσμεύουν τους καταναλωτές «τηρουμένων των σχετικών όρων της εθνικής νομοθεσίας», γεγονός παραμένει ότι η διαμόρφωση από το εθνικό δίκαιο του πλαισίου για την προστασία την οποία εγγυάται στους καταναλωτές η οδηγία 93/13 δεν επιτρέπεται να τροποποιήσει την έκταση ούτε, επομένως, την ουσία της προστασίας αυτής (βλ., συναφώς, απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2016, Gutiérrez Naranjo κ.λπ., C-154/15, C-307/15 και C-308/15, EU:C:2016:980, σκέψεις 64 και 65).

57 Εν προκειμένω, δεν αμφισβητείται ότι το άρθρο 3 του νόμου DH 1 και το άρθρο 10 του νόμου DH 3 θεσπίστηκαν μετά τη σύναψη των συμβάσεων δανείου σε ξένο νόμισμα, καθώς ο εθνικός νομοθέτης θεώρησε καταχρηστική τη ρήτρα περί της διαφοράς της συναλλαγματικής ισοτιμίας, την οποία

περιλάμβαναν κατά κανόνα οι εν λόγω συμβάσεις, και αποφάσισε, στο πλαίσιο αυτό, να αντικαταστήσει τη συμβατικώς καθοριζόμενη συναλλαγματική ισοτιμία με την ισοτιμία που καθορίζεται από την Κεντρική Τράπεζα της Ουγγαρίας.

58 Όπως προκύπτει από τα στοιχεία που έχει στη διάθεσή του το Δικαστήριο, οι νόμοι αυτοί θεσπίστηκαν εντός ενός ιδιαίτερου πλαισίου, καθόσον στηρίζονται στην απόφαση του Kúria (Ανωτάτου Δικαστηρίου) αριθ. 2/2014 PJE, η οποία εκδόθηκε χάριν ομοιόμορφης ερμηνείας του δικαίου και με την οποία το δικαστήριο αυτό αποφάνθηκε επί του καταχρηστικού χαρακτήρα ή του τεκμηρίου του καταχρηστικού χαρακτήρα ρητρών περί της διαφοράς της συναλλαγματικής ισοτιμίας και επί του δικαιώματος μονομερούς τροποποίησης που περιέχονται σε συμβάσεις πίστωσης ή δανείου σε ξένο συνάλλαγμα οι οποίες συνάπτονται με καταναλωτές.

59 Από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει ότι τόσο η εν λόγω απόφαση του Kúria (Ανωτάτου Δικαστηρίου) όσο και ο νόμος DH 1 στηρίζονται στην απόφαση της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282).

60 Το Δικαστήριο έκρινε, στη σκέψη 82 της απόφασης αυτής, ότι, υπό ορισμένες περιστάσεις, η εφαρμογή εθνικής διάταξης ενδοτικού δικαίου αντί καταχρηστικής ρήτρας συνάδει με τους σκοπούς του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, καθόσον, κατά πάγια νομολογία, η διάταξη αυτή τείνει να αντικαταστήσει την τυπική ισορροπία που εισάγει η σύμβαση μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των συμβαλλομένων με μια ουσιαστική ισορροπία, ικανή να αποκαταστήσει τη μεταξύ τους ισότητα, και όχι να ακυρώσει όλες τις συμβάσεις που περιέχουν καταχρηστικές ρήτρες.

61 Πράγματι, αν δεν επιτρεπόταν στο εθνικό δικαστήριο να εφαρμόσει ενδοτικού δικαίου διάταξη της εθνικής νομοθεσίας, αντί καταχρηστικής ρήτρας, χωρίς την οποία η οικεία σύμβαση δεν θα μπορούσε να διατηρηθεί, το δικαστήριο αυτό θα ήταν υποχρεωμένο να ακυρώσει τη σύμβαση στο σύνολό της. Τούτο θα συνεπαγόταν δυνητικώς ιδιαιτέρως επιζήμιες συνέπειες για τον καταναλωτή, καθόσον μια τέτοια ακύρωση συνεπάγεται κατά κανόνα το άμεσα απαιτητό του συνόλου του οφειλόμενου ποσού του δανείου, συνέπεια η οποία ενδέχεται να υπερβαίνει τις οικονομικές δυνατότητες του καταναλωτή και, ως εκ τούτου, λειτουργεί περισσότερο προς τιμωρία του ιδίου παρά του δανειστή, ο οποίος, δεδομένης της εν λόγω συνέπειας, δεν θα είχε κίνητρο να αποφεύγει την εισαγωγή τέτοιων ρητρών στις συμβάσεις του (βλ., συναφώς, απόφαση της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai, C-26/13, EU:C:2014:282, σκέψεις 83 και 84).

62 Όσον αφορά, όμως, την υπόθεση της κύριας δίκης, όπως προκύπτει από τα στοιχεία που έχει στη διάθεσή του το Δικαστήριο, αντικαθιστώντας, δυνάμει του άρθρου 3, παράγραφος 2, του νόμου DH 1 και του άρθρου 10 του νόμου DH 3, τη ρήτρα περί της διαφοράς της συναλλαγματικής ισοτιμίας με ρήτρα η οποία ορίζει ότι η συναλλαγματική ισοτιμία που καθορίζεται από την Κεντρική Τράπεζα της Ουγγαρίας, όπως ισχύει κατά την καταληκτική ημερομηνία, εφαρμόζεται μεταξύ των συμβαλλομένων, ο εθνικός νομοθέτης θέλησε να θέσει ορισμένες προϋποθέσεις σχετικά με τις υποχρεώσεις που περιλαμβάνονται στις συμβάσεις δανείου αυτού του είδους.

63 Συναφώς, το Δικαστήριο έχει αποφανθεί ότι το άρθρο 1, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 έχει την έννοια ότι η οδηγία αυτή δεν εφαρμόζεται στους όρους που διαλαμβάνονται στις συναπτόμενες μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή συμβάσεις οι οποίοι καθορίζονται από την εθνική νομοθεσία (βλ., συναφώς, διάταξη της 7ης Δεκεμβρίου 2017, Woonhaven Antwerpen, C-446/17, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2017:954, σκέψη 31).

64 Ως εκ τούτου, συμβατικές ρήτρες όπως αυτές που αναφέρονται στη σκέψη 62 της παρούσας απόφασης, οι οποίες απηχούν αναγκαστικού δικαίου νομοθετικές διατάξεις, δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13.

65 Παρά ταύτα, μια τέτοια εκτίμηση δεν σημαίνει ότι μια άλλη συμβατική ρήτρα, όπως αυτή που αφορά τον συναλλαγματικό κίνδυνο, επίσης δεν εμπίπτει, στο σύνολό της, στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας αυτής και ότι, κατά συνέπεια, δεν μπορεί να εξετασθεί υπό το πρίσμα της.

66 Πράγματι, όπως υπομνήσθηκε στη σκέψη 54 της παρούσας απόφασης, το άρθρο 1, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 πρέπει να ερμηνεύεται συσταλτικώς. Επομένως, το γεγονός ότι ορισμένες ρήτρες οι οποίες απηχούν νομοθετικές διατάξεις δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας αυτής δεν συνεπάγεται ότι το κύρος άλλων ρητρών οι οποίες περιέχονται στην ίδια σύμβαση και δεν προβλέπονται από νομοθετικές διατάξεις δεν μπορεί πλέον να ελεγχθεί από το εθνικό δικαστήριο υπό το πρίσμα της εν λόγω οδηγίας.

67 Εν προκειμένω, από την ενώπιον του Δικαστηρίου δικογραφία προκύπτει ότι οι τροποποιήσεις που απορρέουν από το άρθρο 3, παράγραφος 2, του νόμου DH 1 και από το άρθρο 10 του νόμου DH 3 δεν επιδίωκαν τη ρύθμιση όλων των ζητημάτων σχετικά με τον συναλλαγματικό κίνδυνο όσον αφορά το διάστημα μεταξύ του χρόνου σύναψης της επίμαχης σύμβασης δανείου και της μετατροπής του σε ουγγρικά φιορίνια, δυνάμει του νόμου DH 3.

68 Για τις συμβατικές ρήτρες που ρυθμίζουν το ζήτημα του συναλλαγματικού κινδύνου και οι οποίες δεν καλύπτονται από αυτές τις νομοθετικές τροποποιήσεις, από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει ότι τέτοιες ρήτρες εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 και εξαιρούνται από τον έλεγχο της καταχρηστικότητας μόνον εφόσον το αρμόδιο εθνικό δικαστήριο κρίνει, κατόπιν κατά περίπτωση εξέτασης, ότι έχουν διατυπωθεί από τον επαγγελματία κατά τρόπο σαφή και κατανοητό (απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2017, Andriciuc κ.λπ., C-186/16, EU:C:2017:703, σκέψη 43).

69 Εξάλλου, το γεγονός ότι οι όροι περί της διαφοράς της συναλλαγματικής ισοτιμίας αποκλείονται από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13 σύμφωνα με το άρθρο 1, παράγραφος 2, δεν αποκλείει οι απαιτήσεις που απορρέουν από το άρθρο 6, παράγραφος 1, και από το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής καθώς και από τη νομολογία του Δικαστηρίου, όπως αυτή υπομνήσθηκε στις σκέψεις 32 έως 34 της απόφασης της 31ης Μαΐου 2018, Sziber (C-483/16, EU:C:2018:367), να συνεχίζουν να έχουν εφαρμογή για όλα τα λοιπά ζητήματα που καλύπτονται από την οδηγία αυτή και, ιδίως, για όλους τους δικονομικούς κανόνες που διασφαλίζουν τον σεβασμό των δικαιωμάτων που οι διάδικοι αντλούν από την εν λόγω οδηγία.

70 Κατόπιν των προεκτεθέντων, στο δεύτερο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 1, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 έχει την έννοια ότι το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας αυτής δεν καλύπτει τις ρήτρες που απηχούν αναγκαστικού δικαίου διατάξεις του εθνικού δικαίου, οι οποίες θεσπίστηκαν μετά τη σύναψη σύμβασης δανείου συναφθείσας με καταναλωτή προκειμένου να θεραπευτεί άκυρη ρήτρα της σύμβασης, επιβάλλοντας την συναλλαγματική ισοτιμία που καθορίζεται από την Κεντρική Τράπεζα. Παρά ταύτα, ρήτρα περί του συναλλαγματικού κινδύνου, όπως η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης, δεν αποκλείεται από το εν λόγω πεδίο εφαρμογής δυνάμει της ως άνω διάταξης.

Επί του τρίτου ερωτήματος

71 Με το τρίτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 έχει την έννοια ότι η απαίτηση να συντάσσονται οι συμβατικές ρήτρες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό συνεπάγεται ότι το πιστωτικό ίδρυμα υποχρεούται να παρέχει λεπτομερείς πληροφορίες για τον συναλλαγματικό κίνδυνο, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνεται ανάλυση των κινδύνων όσον αφορά τις οικονομικές συνέπειες που ενδέχεται να προκύψουν από τυχόν υποτίμηση του εθνικού νομίσματος έναντι του ξένου νομίσματος στο οποίο συνομολογήθηκε το δάνειο.

72 Συναφώς, μολονότι απόκειται αποκλειστικώς στο αιτούν δικαστήριο να αποφανθεί επί του χαρακτηρισμού των ρητρών αυτών βάσει των ειδικών περιστάσεων της προκειμένης περίπτωσης, εντούτοις το Δικαστήριο είναι αρμόδιο να συναγάγει από τις διατάξεις της οδηγίας 93/13, εν προκειμένω από το άρθρο της 4, παράγραφος 2, τα κριτήρια που μπορεί ή πρέπει να εφαρμόζει το εθνικό δικαστήριο κατά τον έλεγχο συμβατικής ρήτρας με γνώμονα τις διατάξεις αυτές (απόφαση της 23ης Απριλίου 2015, Van Hove, C-96/14, EU:C:2015:262, σκέψη 28 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

73 Συναφώς, στο πλαίσιο των συμβάσεων δανείου που συνομολογούνται σε ξένο νόμισμα, από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει ότι το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 έχει την έννοια ότι η απαίτηση σύμφωνα με την οποία οι συμβατικές ρήτρες πρέπει να διατυπώνονται κατά τρόπο σαφή και κατανοητό δεν μπορεί να περιορίζεται απλώς στον κατανοητό χαρακτήρα τους από τυπικής και γραμματικής άποψης (βλ., συναφώς, απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2017, Andriciuc κ.λπ., C-186/16, EU:C:2017:703, σκέψη 44 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

74 Όσον αφορά δάνεια συνομολογηθέντα σε ξένο νόμισμα, όπως το επίμαχο στην υπόθεση της κύριας δίκης, πρέπει να υπογραμμισθεί ότι, όπως υπενθύμισε εξάλλου και το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Συστημικού Κινδύνου στη σύστασή του CERS/2011/1, της 21ης Σεπτεμβρίου 2011, σχετικά με τον δανεισμό σε ξένο νόμισμα (ΕΕ 2011, C 342, σ. 1), τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα πρέπει να παρέχουν στους δανειολήπτες επαρκή πληροφόρηση, ώστε αυτοί να είναι σε θέση να λαμβάνουν συνετές και εμπεριστατωμένες αποφάσεις, ήτοι πληροφόρηση που πρέπει να περιλαμβάνει κατ' ελάχιστον τις επιπτώσεις που θα είχε στις δόσεις του δανείου μια σοβαρή υποτίμηση του νόμιμου χρήματος του κράτους μέλους κατοικίας του δανειολήπτη και τυχόν αύξηση του επιτοκίου του ξένου νομίσματος (Σύσταση Α – Ενημέρωση των δανειοληπτών ως προς τους κινδύνους, σημείο 1) (απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2017, Andriciuc κ.λπ., C-186/16, EU:C:2017:703, σκέψη 49).

75 Ειδικότερα, ο δανειολήπτης πρέπει, αφενός, να ενημερωθεί με σαφήνεια για το ότι, συνάπτοντας σύμβαση δανείου σε ξένο νόμισμα, εκτίθεται σε ορισμένο συναλλαγματικό κίνδυνο στον οποίο ενδέχεται να δυσκολευτεί οικονομικά να αντεπεξέλθει σε περίπτωση υποτίμησης του νομίσματος στο οποίο εισπράττει τα εισοδήματά του έναντι του ξένου στο οποίο, ωστόσο, συνομολογήθηκε το δάνειο. Αφετέρου, ο επαγγελματίας, εν προκειμένω η τράπεζα, πρέπει να εκθέτει τις δυνητικές διακυμάνσεις των συναλλαγματικών ισοτιμιών και τους κινδύνους που ενέχει η σύναψη δανείου σε ξένο νόμισμα (βλ., συναφώς, απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2017, Andriciuc κ.λπ., C-186/16, EU:C:2017:703, σκέψη 50).

76 Τέλος, όπως διευκρινίζει η εικοστή αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 93/13, ο καταναλωτής πρέπει να έχει πράγματι την ευκαιρία να λάβει γνώση όλων των ρητρών της σύμβασης. Πράγματι, η έγκαιρη πληροφόρηση, πριν από τη σύναψη της σύμβασης, σχετικά με τους συμβατικούς όρους και τις συνέπειες της εν λόγω σύναψης, είναι ουσιώδους σημασίας για τους καταναλωτές. Βάσει ιδίως της πληροφόρησης αυτής ο καταναλωτής αποφασίζει αν επιθυμεί να δεσμεύεται από τους όρους που έχει διατυπώσει εκ των προτέρων ο επαγγελματίας (βλ., συναφώς, απόφαση της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai, C-26/13, EU:C:2014:282, σκέψη 70 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

77 Εν προκειμένω, κατόπιν των προεκτεθέντων, εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να λάβει υπόψη, ιδίως, την παρουσία στην επίμαχη σύμβαση δανείου του σημείου 10 αυτής, το οποίο φέρει τον τίτλο «δήλωση γνωστοποίησης κινδύνου», όπως εκτέθηκε στη σκέψη 19 της παρούσας απόφασης, σε συνδυασμό με τυχόν πρόσθετα πληροφοριακά στοιχεία που παρασχέθηκαν πριν από τη σύναψη της σύμβασης αυτής. Όσον αφορά το ζήτημα αυτό, από τα στοιχεία που προσκομίσθηκαν στο Δικαστήριο προκύπτει ότι οι δανειολήπτες έλαβαν, μεταξύ άλλων, ένα συμπληρωματικό δελτίο πληροφοριών σχετικά με τον συναλλαγματικό κίνδυνο, το οποίο περιείχε συγκεκριμένα παραδείγματα υπολογισμού του κινδύνου σε περίπτωση υποτίμησης του ουγγρικού φιορινίου έναντι του ελβετικού φράγκου, γεγονός που, ωστόσο, εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να ελέγξει.

78 Κατόπιν των ανωτέρω, στο τρίτο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 έχει την έννοια ότι η απαίτηση σύμφωνα με την οποία οι συμβατικές ρήτρες πρέπει να είναι διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό υποχρεώνει τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα να παρέχουν στους δανειολήπτες επαρκή πληροφόρηση, ώστε αυτοί να είναι σε θέση να λαμβάνουν συνετές και εμπεριστατωμένες αποφάσεις. Συναφώς, η απαίτηση αυτή συνεπάγεται ότι ρήτρα περί του συναλλαγματικού κινδύνου πρέπει να γίνεται κατανοητή από τον καταναλωτή τόσο από τυπική και γραμματική άποψη όσο και ως προς το συγκεκριμένο περιεχόμενό της, υπό την έννοια ότι ο μέσος καταναλωτής, ο οποίος έχει τη συνήθη πληροφόρηση και είναι ευλόγως επιμελής και ενημερωμένος, δύναται όχι μόνο να γνωρίζει το ενδεχόμενο υποτίμησης του εθνικού νομίσματος έναντι του ξένου νομίσματος στο οποίο έχει συνομολογηθεί το δάνειο, αλλά επίσης να αξιολογεί τις δυνητικά σημαντικές οικονομικές συνέπειες μιας τέτοιας ρήτρας στις οικονομικές του υποχρεώσεις.

Επί του τέταρτου ερωτήματος

79 Με το τέταρτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 4 της οδηγίας 93/13 έχει την έννοια ότι απαιτεί να αξιολογείται ο σαφής και κατανοητός χαρακτήρας των συμβατικών ρητρών με αναφορά, κατά τον χρόνο σύναψης της σύμβασης, σε όλες τις περιστάσεις που περιέβαλαν τη σύναψή της, καθώς και σε όλες τις άλλες ρήτρες της σύμβασης, μολονότι ορισμένες από τις ρήτρες αυτές κηρύχθηκαν ή θεωρήθηκαν καταχρηστικές και άκυρες από τον εθνικό νομοθέτη σε μεταγενέστερο χρόνο.

80 Από το γράμμα του άρθρου 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 προκύπτει ότι, οσάκις η εν λόγω ρήτρα αφορά τον καθορισμό του κυρίου αντικειμένου της σύμβασης, προκειμένου να εκτιμηθεί εάν η οικεία ρήτρα είναι διατυπωμένη κατά τρόπο σαφή και κατανοητό υπό την έννοια του άρθρου 4, παράγραφος 2, της ίδιας οδηγίας, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη, μεταξύ άλλων, όλες οι περιλαμβανόμενες στη σύμβαση ρήτρες κατά τον χρόνο της σύναψής της, δεδομένου ότι αυτό ακριβώς είναι το χρονικό σημείο κατά το οποίο ο καταναλωτής αποφασίζει αν επιθυμεί να δεσμευτεί συμβατικώς με επαγγελματία, προσχωρώντας στους όρους που έχει διατυπώσει εκ των προτέρων ο επαγγελματίας.

81 Επομένως, όσον αφορά την υπόθεση της κύριας δίκης, η μεταγενέστερη θέση σε ισχύ των νόμων DH 1, DH 2 και DH 3, καθόσον τροποποίησαν με διατάξεις αναγκαστικού δικαίου και ex tunc ορισμένες περιεχόμενες στην επίμαχη σύμβαση δανείου ρήτρες, δεν συγκαταλέγεται στις περιστάσεις τις οποίες εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να λάβει υπόψη κατά την εκτίμηση της διαφάνειας της ρήτρας περί του συναλλαγματικού κινδύνου.

82 Επομένως, εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να λάβει υπόψη το σύνολο των περιστάσεων της υπόθεσης της κύριας δίκης, ως είχαν κατά τον χρόνο σύναψης της σύμβασης.

83 Κατά συνέπεια, στο τέταρτο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 4 της οδηγίας 93/13 έχει την έννοια ότι απαιτεί να αξιολογείται ο σαφής και κατανοητός χαρακτήρας των συμβατικών ρητρών σε συνάρτηση, κατά τον χρόνο σύναψης της σύμβασης, με όλες τις περιστάσεις που περιέβαλαν τη σύναψή της, καθώς και με όλες τις άλλες ρήτρες της σύμβασης, μολονότι ορισμένες από τις ρήτρες αυτές κηρύχθηκαν ή θεωρήθηκαν καταχρηστικές και, ως εκ τούτου, άκυρες από τον εθνικό νομοθέτη σε μεταγενέστερο χρόνο.

Επί του πέμπτου ερωτήματος

84 Με το πέμπτο ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 έχει την έννοια ότι εναπόκειται στον εθνικό δικαστή να εξετάσει αυτεπαγγέλτως, χωρίς να έχει προβληθεί από τον ενάγοντα καταναλωτή τον ενδεχομένως καταχρηστικό χαρακτήρα των ρητρών σύμβασης που έχει συναφθεί με επαγγελματία.

85 Κατά το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, τα κράτη μέλη προβλέπουν ότι καταχρηστικές ρήτρες σύμβασης συναπτομένης μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή δεν δεσμεύουν τους καταναλωτές, τηρουμένων των καθοριζομένων στην εθνική νομοθεσία προϋποθέσεων, η δε σύμβαση εξακολουθεί να δεσμεύει τους συμβαλλομένους υπό τους ίδιους όρους, εφόσον μπορεί να υπάρξει και χωρίς τις καταχρηστικές ρήτρες.

86 Εξάλλου, από το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, σε συνδυασμό με την εικοστή τέταρτη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας αυτής, προκύπτει ότι τα κράτη μέλη οφείλουν να διασφαλίζουν ότι οι δικαστικές και διοικητικές αρχές διαθέτουν κατάλληλα και αποτελεσματικά μέσα προκειμένου να παύσει η χρησιμοποίηση των καταχρηστικών ρητρών στις συμβάσεις που συνάπτονται από επαγγελματία με καταναλωτές. Συναφώς, το Δικαστήριο υπενθύμισε τη φύση και τη σπουδαιότητα του δημοσίου συμφέροντος το οποίο αντιπροσωπεύει η προστασία των καταναλωτών, οι οποίοι τελούν σε μειονεκτική θέση σε σχέση με τους επαγγελματίες (απόφαση της 31ης Μαΐου 2018, Sziber, C-483/16, EU:C:2018:367, σκέψη 33 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

87 Υπενθυμίζεται ότι, λαμβανομένων υπόψη των ανωτέρω, ο εθνικός δικαστής οφείλει να εξετάζει αυτεπαγγέλτως τον καταχρηστικό χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας εμπίπτουσας στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13 και, κατ' αυτόν τον τρόπο, να επανορθώνει την υφιστάμενη μεταξύ του καταναλωτή και του επαγγελματία έλλειψη ισορροπίας, εφόσον έχει στη διάθεσή του τα απαραίτητα προς τούτο νομικά και πραγματικά στοιχεία (βλ., συναφώς, απόφαση της 26ης Ιανουαρίου 2017, Banco Primus, C-421/14, EU:C:2017:60, σκέψη 43 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

88 Η ανωτέρω υποχρέωση που υπέχει ο εθνικός δικαστής πρέπει να θεωρείται απαραίτητη προς διασφάλιση της αποτελεσματικής προστασίας των καταναλωτών, λαμβανομένου ιδίως υπόψη του μη αμελητέου κινδύνου να αγνοούν οι ίδιοι τα δικαιώματα τους ή να συναντούν δυσχέρειες κατά την άσκησή τους (βλ., συναφώς, απόφαση της 17 Μαΐου 2018, Karel de Grote – Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen, C-147/16, EU:C:2018:320, σκέψη 31 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

89 Εξάλλου, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι, δεδομένης της φύσης και της σπουδαιότητας του δημοσίου συμφέροντος επί του οποίου στηρίζεται η προστασία την οποία παρέχει η οδηγία 93/13 στους καταναλωτές, το άρθρο 6 της οδηγίας αυτής πρέπει να θεωρείται ισοδύναμο προς τους εθνικούς κανόνες που αποτελούν, στο πλαίσιο της εσωτερικής έννομης τάξης, κανόνες δημόσιας τάξης (βλ., συναφώς, απόφαση της 17ης Μαΐου 2018, Karel de Grote – Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen, C-147/16, EU:C:2018:320, σκέψη 35 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

90 Επομένως, στο πλαίσιο της επιδιωκόμενης με την οδηγία 93/13 προστασία, το εθνικό δικαστήριο, όταν διαθέτει όλα τα προς τούτο αναγκαία νομικά και πραγματικά στοιχεία, οφείλει να εξετάζει αυτεπαγγέλτως, χωρίς να έχει προβληθεί από τον ενάγοντα καταναλωτή, τον ενδεχομένως καταχρηστικό χαρακτήρα των ρητρών σύμβασης που έχει συναφθεί μεταξύ επαγγελματία και του καταναλωτή αυτού.

91 Επομένως, στο πέμπτο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 6, παράγραφος 1, και το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 έχουν την έννοια ότι εναπόκειται στον εθνικό δικαστή να εξετάσει αυτεπαγγέλτως, χωρίς να έχει προβληθεί από τον ενάγοντα καταναλωτή,, τον ενδεχομένως καταχρηστικό χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας, εφόσον έχει στη διάθεσή του τα απαραίτητα προς τούτο νομικά και πραγματικά στοιχεία.

Επί των δικαστικών εξόδων

92 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (δεύτερο τμήμα) αποφαίνεται:

1) **Η φράση «ρήτρα που δεν απετέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης» του άρθρου 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές, πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι αφορά ιδίως συμβατική ρήτρα που τροποποιήθηκε από εθνική νομοθετική διάταξη αναγκαστικού δικαίου, η οποία θεσπίστηκε μετά τη σύναψη σύμβασης με καταναλωτή, με σκοπό να θεραπεύσει άκυρη ρήτρα περιλαμβανόμενη στην εν λόγω σύμβαση.**

2) **Το άρθρο 1, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 έχει την έννοια ότι το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας αυτής δεν καλύπτει τις ρήτρες που απηχούν αναγκαστικού δικαίου διατάξεις του εθνικού δικαίου, οι οποίες θεσπίστηκαν μετά τη σύναψη σύμβασης δανείου συναφθείσας με καταναλωτή προκειμένου να θεραπευτεί άκυρη ρήτρα της σύμβασης, επιβάλλοντας την συναλλαγματική ισοτιμία που καθορίζεται από την Κεντρική Τράπεζα της Ουγγαρίας. Παρά ταύτα, ρήτρα περί του συναλλαγματικού κινδύνου, όπως η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης, δεν αποκλείεται από το εν λόγω πεδίο εφαρμογής δυνάμει της ως άνω διάταξης.**

3) **Το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 έχει την έννοια ότι η απαίτηση σύμφωνα με την οποία οι συμβατικές ρήτρες πρέπει να είναι διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό υποχρεώνει τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα να παρέχουν στους δανειολήπτες επαρκή πληροφόρηση ώστε αυτοί να είναι σε θέση να λαμβάνουν συνετές και εμπεριστατωμένες αποφάσεις. Συναφώς, η απαίτηση αυτή συνεπάγεται ότι ρήτρα περί του συναλλαγματικού κινδύνου πρέπει να γίνεται κατανοητή από τον καταναλωτή τόσο από τυπική και γραμματική άποψη όσο και ως προς το συγκεκριμένο περιεχόμενό της, υπό την έννοια ότι ο μέσος καταναλωτής, ο οποίος έχει τη συνήθη πληροφόρηση και είναι ευλόγως επιμελής και ενημερωμένος, δύναται όχι μόνο να γνωρίζει το ενδεχόμενο υποτίμησης του εθνικού νομίσματος έναντι του ξένου νομίσματος στο οποίο έχει συνομολογηθεί το δάνειο, αλλά επίσης να αξιολογεί τις δυνητικά σημαντικές οικονομικές συνέπειες μιας τέτοιας ρήτρας στις οικονομικές του υποχρεώσεις.**

4) **Το άρθρο 4 της οδηγίας 93/13 έχει την έννοια ότι απαιτεί να αξιολογείται ο σαφής και κατανοητός χαρακτήρας των συμβατικών ρητρών σε συνάρτηση, κατά τον χρόνο σύναψης της σύμβασης, με όλες τις περιστάσεις που περιέβαλαν τη σύναψή της, καθώς και με όλες τις άλλες ρήτρες της σύμβασης, μολονότι ορισμένες από τις ρήτρες αυτές κηρύχθηκαν ή θεωρήθηκαν καταχρηστικές και, ως εκ τούτου, άκυρες από τον εθνικό νομοθέτη σε μεταγενέστερο χρόνο.**

5) **Το άρθρο 6, παράγραφος 1, και το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 έχουν την έννοια ότι εναπόκειται στον εθνικό δικαστή να εξετάσει αυτεπαγγέλτως, χωρίς να έχει προβληθεί από τον ενάγοντα καταναλωτή, τον ενδεχομένως καταχρηστικό χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας, εφόσον έχει στη διάθεσή του τα απαραίτητα προς τούτο νομικά και πραγματικά στοιχεία.**

(υπογραφές)